

ЕСТЕТИЧНІ ЗАСАДИ МІФОТВОРЧОСТІ ТОДОСЯ ОСЬМАЧКИ

До майстрів художнього слова XIX–XX ст. належить Тодось Осьмачка – видатний український письменник, поет, прозаїк, перекладач, феноменальна постать діаспорного літературного процесу, творча спадщина якого у вітчизняному літературному житті 40-50 рр. XX ст. була довго замовчувана літературознавством, тривалий час розглядалася тенденційно і лише на початку 90-х рр. XX ст. стала об'єктом наукових студій.

Спектр досліджень, здійснених вітчизняними та зарубіжними літературознавцями, доволі розмаїтий і свідчить про актуалізацію різних векторів творчості Тодося Осьмачки: зроблено спроби окреслити літературний портрет письменника, (М. Слабошпицький, М. Скорський); особливості поезики митця (Н. Зборовська, В. Шевчук, С. Чернюк та ін.); з'ясувати міфопоетику митця (Л. Копейцева). Цікавим науковим дослідженням є збірка спогадів про Тодося Осьмачку «Шукав у слові Україну», у якій С. Козак назвав Осьмачку «Сковородою XX ст.», якому не судилося повернутися до рідного краю.

Однак творчість письменника в окремих дослідженнях вузько проблемного характеру трактується поза його ідейно-світоглядними засадами, що зумовлює поверхове їх сприйняття, однак міфологічна парадигма, що функціонує на всіх рівнях поетичного універсуму письменника, не була предметом цілеспрямованого комплексного дослідження.

То ж спробуємо окреслити чинники формування світогляду письменника, естетичні засади міфотворчості.

По-перше, Т. Осьмачка жив і працював в умовах, коли, за словами Є. Маланюка, тиснення створеної тоталітарним режимом атмосфери і її поліційно-чекістська насиченість були такими, що про них не могли й мріяти ні Аракчеєв, ні Микола I [5, с. 232]. Як твердить Ю. Стефанік, «в цьому страхітливому періоді свого життя, що був таким же страхітливим для його (Осьмачки) батьківщини, та ще будучи повністю залежним від немилосердного ворога, поет не написав ні одного рядка в честь так зв. робітничо-селянської влади і її прославлюваних вождів» [7, с. 109].

По-друге, естетичні критерії світосприйняття поета сформувалися під впливом багатьох чинників, зокрема фольклору.

Сучасний літературознавець М. Жулинський зауважує, що перші вірші Осьмачки народжувалися ще в дитинстві, в атмосфері сільської природи, народних повір'їв, переказів, легенд, казок – у тому світі реального й уявного, який спонукає до фантазування, до мислення, до поезії. Т. Осьмачка з цим казково-легендарним світом дитинства не розлучався все своє життя [2, с. 9].

Під впливом світу дитинства Т. Осьмачка творить «Казку». У фольклорній казці час і простір сакральні, метафоричні за своєю сутністю і пояснюють закони світобудови: *Як купала мене мати у любистку, трусив зорі Див із лану цю колиску. Схилив голову весняну голий місяць до маленьких моїх ніжок в купіль свіжу; положила поміж зорі... положила у колиску, як у полі* [6, с. 37]. У вірш «вкраплено» символічні деталі, словесні засоби, які є ознаками інших фольклорних жанрів – легенд, пісень, дум. Отже, у творі

домінує фольклорна стихія, з майстерним поєднанням різних елементів фольклорних жанрів: *Враз мені од болю груди затріщали! / із грудей струміла кров моя на траву... / Наче десь у горах розбилося сонце / та й стіка вогнями на холодні скелі* [6, с. 41].

На думку дослідників творчості митця, він належить до тих, у кого на етапі великих випробувань «розум може стратити віру в себе, і на рятунок мусять прийти не раз ірраціоналізм, віра, містика, демонізм» [2, с. 168]. Основним критерієм розгляду літератури Т. Осьмачка уважав «ступінь національної органічності і ступінь подолання раціоналізму», а також спосіб художньо «вияснити в слові правду нашої душі – української душі ...» [8, с.]

Сам же Т. Осьмачка ніколи чітко не декларував своїх поглядів, лише зазначав, що єдиним критерієм справжньої творчості вважає правдивість: *кров бризкає в небо, і зорі цвітуть... гей, земле! Диявольський регіт твої чую у шумі мільйонів планет* [6, с. 16].

Ця правда життя у ліриці Т. Осьмачки набуває соціального, соціально-політичного або національного змісту: «село / місто», «батьківщина / чужина», Україна / Росія»: *Прощай, ньєчко, друже неоціненний, їду в чужину, там і пес не жде мене нужденний у чужім краю* [6, с. 198]; *Із сіл незнаних, горем різних, Ви сунете на місто, мов пили стовпом, До деспотів скажених та облізливих, Що узяли над нами владу підступом* [6, с. 122].

У вірші «Шкура» опозиція «село / місто» набирає не лише соціального, а й політичного змісту. Зображення чужого середовища набуває тут виразної негативної конотації: *Із хатини тії, що в гаю, свої двері в поріг увалила, туди юність приніс я свою, де з Губкому, неначе на вилах, висне шкура мужицька в крові* [6, с. 270]. Асоціативний образ «шкура мужицька в крові» – «червоний прапор» є у творі основним засобом вираження як політичної інвективи, так і емоції-домінанти (гніву) ліричного героя: *Ох, дитинство моє від степів / Із мужицької вилите миски! Я вже знаю, чого і синів України не люблять з колиски* [6, с. 147]. Та ще гніву в поета до міста, яке гнітить людину: *Нині знаю, чому із городів Мене гонить, мов пса, за пороги / І чому з бунтівництвом рабів / Дикі очі я нурю під ноги* [6, с. 147].

В індивідуальному вимірі ліричного героя Т. Осьмачки місто є простором, із яким пов'язується втрата внутрішньої гармонії, душевної рівноваги. Цей стан носія ліричного переживання знаходить вираження в асоціативному образі темряви, тіні: *«Сучасне місто лжеязиче / мій дух відкинуло у тінь»* [6, с. 144], й відтворює емоцію-домінанту ліричного суб'єкта: *А з голих майданів чуть гук молодиці / До віків Трояна по кривавих росах!* [6, с. 133]. Усвідомлюваний ліричним суб'єктом руйнівний рух відбувається в національному вимірі й тому стає знаком національної катастрофи.

Вірш «Деспотам» є присягою автора щодо визволення народної правди: *Нехай їдуть одвічними шляхами / Планети в чорній глибині, Схиляють в море наші дні, Нехай в ланах вашої гордині / В безодню тріпає земля / На бій із вами виступить одніні / Душа знеможена моя* [6, с. 133].

Художнє мислення Тодося Осьмачки спрямоване на те, щоб дати відповідь про час як про загальну проблему буття, що заявляє про себе протягом людського життя, в ході історії, в темпі ритмі подій, що розгортається в просторі: *Гудуть трамваї, наче у тунелях... дроти із сонця точать їм вогненну в колеса кров... і сонце біг шалено ривняє з клетотом в степи* [6, с. 89]. Інтерпретація явищ часового (звернення

письменника до понять і образів Вічності і Миттєвості) і просторового (форма, колір, звук, рух) дозволяє виявити своєрідність співвідношення скороминущого і абсолютного.

Естетичні погляди Т. Осьмачки сформувалися під впливом багатьох аспектів сучасного життя, під впливом талановитих людей сучасності, під впливом особистих переживань. Найбільший відбиток у творчості поета, на думку Ю. Лавріненка, залишив письменник «Сонячних кларнетів» П. Тичина, група «Біла студія», письменники М. Рильський, О. Слісаренко, цвіт української інтелігенції – його особисті друзі – Г. Косинка, В. Підмогильний та ін.

Так Ю. Шерех, окреслюючи сакральні виміри в художньому світі Осьмачки відзначив, що у філософії митця поет – це «представник вічності, представник Бога на землі», а поезія – «це те, чим людина ставить опір вічності, бо поезія сама – крапля вічності в людині» [14, с. 258–259]. Дослідник констатує, що в Осьмаччиній творчості «образи космосу, вічності постають перед нами як образи коханої дівчини, України, поезії, Бога: *І я до Бога не йшов, а линув, не почувуючи тремтіння ніг, та перервати рідну пуповину, що в'яже до землі мене, не зміг* [6, с. 181]; *Свіжим цвітінням тривоги, В час, коли творчі безумні змагання Є невмирущі, як Бог* [6, с. 147].

У творчій спадщині літератор торкається злободенних проблем ХХ ст., які є суголосними проблемам сьогодення: проблеми народу і вождя; рівності й свободи; злочину й кари; вірності й зради; гріха й спокути; місця людини в суспільстві; кохання й сім'ї; держави й мови; поета і народу.

То ж є очевидним, що заявлений у творчості спротив деспотичному режимові став рушієм у житті самого поета: *нехай ідуть одвічними шляхами планети в чорній глибині... нехай у лапах вашої гордині в безодню тріпає земля. – на бій із вами виступить однини душа знеможена моя* [6, с. 14].

Колеги сприймали Т. Осьмачку як постать неординарну: у поведінці, влада звинувачувала поета. Одні за перевантаженість гіперболізованими архаїзмами, інші за стихійність образів. Однак були й такі дослідники, які осягнули велич його таланту, зокрема дебют митця отримав високу оцінку від С. Єфремова та Ю. Лавріненка. Та попри різні оцінки, критики сходилися в одному – Осьмачка – митець самобутній, ні на кого не подібний, складний, геніальний [4, с. 7].

Один із найавторитетніших серед осьмачкознавців Ю. Шерех (Шевельов) відносить Т. Осьмачку до тих письменників українського культурного ренесансу 20-х – поч. 30-х років, які спромоглися на синтез органічно національного з європеїзмом, вибивши таким чином власний, неповторний стиль.

То ж не дивно, що М. Жулинський у передмові до збірки Тодося Осьмачки наголосував, що він – «у стихії величних, планітарних зрушень, в які втягнуто сонце, море, віки, народи» [2, с. 111]; *Дніпро ламає стіни України важким, мохнатим кулаком, земля гуде, як мідний дзвін* [6, с. 34]; *Тобі молюся, сонце, боже вогнегронний, Трясноводна квітко у світах без меж, / Ти пелюстки свої – дні круглі, мов корони, / По одному звіваєш і в безодні шлеш...* [6, с. 143].

Отже, можна стверджувати, що творчість Тодося Осьмачки – своєрідне художнє явище, для якого характерне поєднання різних напрямів та стилів, що дає змогу авторові майстерно використовувати весь арсенал художніх засобів для відображення власного міфопоетичного світобачення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єфремов С. Історія українського письменства. К. : Феміна, 1995. 670 с.
2. Жулинський М. Приречений на самотність і вигнання // Осьмачка Т.С. Поезії / Упор. та приміт. Л.Р. Світайло. Передм. М.Г. Жулинського. К. : Рад. письм., 1991. 252 с.
3. Копейцева Л.П., Белінська О.Ю. Міфопоетична модель світу Тодося Осьмачки // Українська література в загальноєвропейському контексті: Збірник наукових праць. Мелітополь. 2019. Випуск 3. 284 с. С.144–150.
4. ЛавріненкоЮ. Розстріляне Відродження: Антологія 1917–1933: Поезія – проза – драма – есей / Передмова проф. Наєнка М. К.: Просвіта, 2001. 794 с.
5. Маланюк Є. З Київського Парнасу останніх літ. Книга спостережень. Статті про літературу. К. : Дніпро, 1997. С. 231–246.
6. Осьмачка Т.С. Поезії / Упоряд. та приміт. Л.Р. Світайло. Передм. М.Г. Жулинського. К.: Рад. письменник, 1991. 252 с.
7. Стефанік Ю. Матеріали до характеристики життя й творчості [Спогад] / Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. У 3 кн. К.: Рось, 1994. Кн. 2. С. 108–114.
8. Шерех Ю. Над Україною дзвони гудуть // Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології. У 3 т. Харків: Фоліо, 1998. Т. 1. С. 236–247.

Скориця Д. В., Атрошенко Г. І.

*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького*

СЕМАНТИКО-ТЕМАТИЧНЕ ГРУПУВАННЯ СЛОВЕСНИХ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ У КАЗКАХ ДЛЯ ДІТЕЙ ЗІРКИ МЕНЗАТЮК

В авторських казках для дітей, особливо у змалюваннях природи, довіклля немало ознак асоціативного мислення, навіяного народними спостереженнями, які часом оформляються в гумористично-жартівливому тоні, властивому дитячому фольклору.

Широкий діапазон тематики в поєднанні з різноманітністю форм, з уважним ставленням до оригінального образного вираження думки роблять творчий казковий доробок української дитячої письменниці Зірки Мензатюк ідейно і художньо значущим.

Казки письменниці відзначаються щирістю, простотою викладу і разом з тим високою художньою майстерністю. Вони позначені ідеалами гуманізму, народності, тісним зв'язком з народнопоетичною творчістю. Написані легкою для сприйняття мовою, в бадьорому, радісному ключі, вони сприяють розвитку дитини, виробляють у неї цікавість до навколишнього світу, до природи, виховують у неї кращі риси людського характеру [2, с. 11].

У цьому ключі цілком слушними видаються нам слова дослідниці дитячої літератури А. Василич: «Є письменники, яким на роду написано бути дитячими. Вони робили і роблять свою непросту і нелегку справу, не даючи собі знижки. Вони